

Upravljanje zbirkama u 21. stoljeću: Propitivanje u hrvatskom kontekstu

- U prilogu se promovira pojam upravljanje muzejskim zbirkama te pripadna politika kojom se iskazuje. Analiziraju se i sljedeće aktivnosti: sabiranje i izlučivanje (koje čine razvoj zbirki), posudba i pristup u međunarodnoj i hrvatskoj muzejskoj praksi. Zaključno se zalaže za osnutak nacionalne udruge muzeja koja bi zajedno s ostalim točkama podrške mogla poslužiti profesionalnom okupljanju oko tema iz područja upravljanja zbirkama.

Ključne riječi: upravljanje muzejskim zbirkama, politika upravljanja muzejskim zbirkama, razvoj muzejskih zbirki

MOTIVACIJSKA UPORIŠTA ZA NASTANAK OVOGA PRILOGA

Nekoliko je motivacijskih uporišta na kojima je nastao ovaj prilog. Prije svih vidimo tu višegodišnji osobni napor na širenju znanja i vještina spojenih s pojmom upravljanja muzejskim zbirkama, a koji se ponajviše iskazao pri oblikovanju nastave sveučilišnoga kolegija Muzejske zbirke¹ i pisanju stručnih radova, no dojam je kako pojam upravljanja zbirkama još uvijek nije prihvaćen u našoj baštinskoj zajednici.

Svjedoče o tome rezultati anketnoga istraživanja koje je provedeno među muzejskim profesionalcima u okviru projekta "Usklađivanje studijskih programa iz područja društvenih i humanističkih znanosti s potrebama tržišta rada" koji se provodio 2015. – 2016.² kako bi se utvrdilo koja su to potrebna znanja koja će omogućiti kvalitetno obavljanje poslova kustosa kao jednoga od niza zanimanja u spomenutom sektoru.³

1 Kolegij i odgovornost za njega autorica je prezela 1993. i ona traje do danas.

2 Više o tom projektu moguće je doznati na sljedećoj poveznici: <https://profitiraj.hr/filozofski-fakultet-u-zagrebu-uskladio-je-dio-svojih-programa-s-potrebama-trzista-rada/> (pristup 25. svibnja 2021.).

3 Prijedlog standarda kvalifikacije za kustosa dostupan je na: http://esfhko.ffzg.unizg.hr/wp-content/uploads/2016/12/Obrazac-standard-zanimanja_kustos.pdf (pristup 25. svibnja 2021.).

Brojni navodi grupirani su u šest većih cjelina, a od kojih tri pripadaju upravljanju muzejskim zbirka – znanje o obradi muzejske građe, prikupljanju i zaštiti. Unutar obrade nekoliko se puta pojavio pojam vođenje zbirke, dok se unutar prikupljanja našlo i znanje potrebno za terensko istraživanje, prikupljanje u užem smislu i otkup. Tomu treba pridodati navode koji se tiču suradnje s restauratorima u postupcima zaštite. Nažalost, međunarodno strukovno utvrđeni pojmovi za aktivnosti u području upravljanja su izostali.⁴

Jednako tako motivirala nas je i percepcija provođenja aktivnosti izlučivanja iz muzejskoga fundusa u RH, donesena u studiji D. Wijsmuller “Deaccessioning and disposal in Europe 2008 – 2017”.⁵ Iako broj sudionika koji su odgovorili na online anketu (33 sudionika iz 9 europskih zemalja) te broj sudionika na radionicama u šest zemalja⁶ nikako nije reprezentativan uzorak europskih muzejskih profesionalaca, istraživanje je provedeno, metodologija nije sporna, no zato su zaključci vrlo ozbiljni. Situacija u Hrvatskoj, među ostalim, simbolizirana je i diskusijom na radionici u Zagrebu koja je pokazala, citiramo, “nedostatak znanja i komunikacije između različitih institucija kao što su upravna tijela i muzeji” (Wijsmuller 2017: 57) te nedostatak jasnih pravila i zakonskih odredbi glede izlučivanja, a koja smo, prema autorici, mogli načiniti već i prema postojećima primjerima na internetu (Wijsmuller 2017: 57).

Mogućnost sastavljanja nove, kvalitetnije legislative još uvijek imamo. Dakako, pri tome mislimo na donošenje Pravilnika o tehničkim i stručnim standardima koji je u izradi. U njemu bi se morale naći obrađene aktivnosti koje su poput kišobrana obuhvaćene pojmom upravljanje zbirka i to bi trebao biti minimum standardiziranoga profesionalnoga muzejskog djelovanja.⁷

Zadnje motivacijsko uporište pronađeno je u društvenim okolnostima u kojima u RH djelujemo tijekom 2020. i 2021. godine. Povremeno poradi pandemije za javnost zatvorene muzejske ustanove, nažalost neke i prilično fizički protresene (i s oštećenom građom) u trima jačim potresima, te posljedično i smanjenje dotoka financija sektoru – to je taj naš krajnje fragilni okoliš⁸ koji ne samo da zahtijeva ponovno promišljanje svih glavnih fenomena i koncepata povezanih s muzeologijom i studijima baštine, nego i provjeru praktičnih segmenata djelatnosti, a kojima tema upravljanja muzejskim zbirka pripada.

4 Rezultate anketiranja četrdeset i četvero profesionalaca moguće je zatražiti od koordinatorice projekta na Odsjeku za informacijske i komunikacijske znanosti doc. dr. sc. S. Kišiček.

5 <https://www.museumsanddeaccessioning.com/wp-content/uploads/Deaccessioning-disposal-Europe-2008-2017-D.-Wijsmuller.pdf> (pristup 25. svibnja 2021.).

6 U Hrvatskoj su održane dvije radionice: jedna u Arheološkom muzeju u Zagrebu 25.5.2017. te druga u Prirodoslovnom muzeju u Rijeci 26.5.2017.

7 Isto se odnosi i na Pravilnik o sadržaju i načinu vođenja muzejske dokumentacije o muzejskoj građi te na Pravilnik o uvjetima i načinu ostvarivanja uvida u muzejsku građu i muzejsku dokumentaciju. Očekujemo njihovo donošenje u skladu sa Zakonom o muzejima iz 2018. te suvremenim strukovnim postavkama.

8 Engleski je naziv VUCA okoliš, a što je akronim od Volatility, Uncertainty, Complexity i Ambiguity odnosno Nestalnost, Neizvjesnost, Složenost, Dvosmislenost.

POJAM UPRAVLJANJA MUZEJSKIM ZBIRKAMA I NJEGOVO PROFESIONALNO OBLIKOVANJE

Pojam koji s vremena na vrijeme ponavljamo u našem profesionalnom javnom prostoru nedvojbeno je došao iz područja ekonomije i prvo je usvojen u anglofonim i s njima spojenim muzejskim zajednicama tijekom 80-tih godina 20. stoljeća. Odnosi se na sve aktivnosti spojene s planiranim, odgovornim i koordiniranim upravljanjem muzejskim fundusom, a koji upravo poradi lakšega upravljanja može biti klasificiran / podijeljen prema različitim kriterijima u manje cjeline, odnosno zbirke. Sačinjava ga sabiranje i izlučivanje, posudba, fizička zaštita, osiguranje i upravljanje rizikom, dokumentiranje i osiguravanje pristupa predmetima zbirki i već smo ga bili jednostavno grafički prikazali na sljedeći način (Vujić 2017: 272) (Sl. 1.).

No, s druge strane, valjalo bi naglasiti spojenost sabiranja i izlučivanja koje danas shvaćamo kao proces razvijanja zbirki te dvostruku funkciju dokumentiranja koje valja razumjeti i kao zasebnu aktivnost, ali i kao aktivnost koja mora pratiti svaku od nabrojanih aktivnosti upravljanja muzejskim zbirkama.

Što se tiče osiguranja i upravljanja rizikom u odnosu na zbirke, ono doista može biti s jedne strane dio opće politike muzeja, a i načela posudbe. Što se tiče opće politike, odnosno upravljanja rizikom u odnosu na cjelokupno poslovanje muzeja valjalo bi ga imati, posebice u hrvatskim uvjetima i s iskustvom ratnih djelovanja, potresa i poplava, kao razrađen zaseban dokument u svakom muzeju.

Pisano očitovanje pojedinoga muzeja o pravilima provođenja nabrojanih aktivnosti upravljanja zbirkama, uz dodatak uvodnih elemenata poput poslanja i vizije institucije, povijesti nastanka i opisa zbirki, opisa zakonskoga i etičkoga okoliša unutar kojega se upravljanje odvija, pojavit će se u konačnici kao dokument koji se u međunarodnoj zajednici naziva Politika ili Načela upravljanja muzejskim zbirkama, a njegovo postojanje savjetuje ICOM-ov Etički kodeks za muzeje (s.n. 2007: 3).

Prema Collection Trustu, jednoj od nekoliko podupirućih britanskih organizacija baštinskoga sektora i koja djeluje uz Arts Council of England⁹ i njezinu vrednovanju muzeja u postupku akreditacije, valja imati općeniti dokument odnosno Izjavu o politici upravljanja muzejskim zbirkama koja sadrži općenite elemente te četiri zasebne politike koje opisuju postupanje u četirima različitim područjima: razvoju zbirki (nabava i izlučivanje), informacijama o zbirkama (dokumentacija), pristupu zbirkama i fizičkoj brizi odnosno konzerviranju.¹⁰ Neke druge zajednice odlučuju se za cjelovit dokument, a iz kojega se javnosti predočuju samo pojedini segmenti. Očitovanje o upravljanju zbirkama često se postavlja na mrežne stranice muzeja jer služi dokazivanju profesionalnoga rada i stvaranju dobre javne slike o instituciji.¹¹

9 Više o toj organizaciji moguće je pronaći na sljedećoj poveznici: <https://collectionstrust.org.uk/what-we-do/> (pristup 25. svibnja 2021.).

10 <https://collectionstrust.org.uk/wp-content/uploads/2016/10/Collections-Management-Policies.pdf> (pristup 27. svibnja 2021.).

11 Jedini muzej u Hrvatskoj koji ima objavljenu Politiku upravljanja zbirkama je Tifološki muzej u Zagrebu: <http://www.tifoloskimuzej.hr/hr/o-nama/politika-upravljanja-muzejskim-zbirkama/> (pristup 27. svibnja 2021.).

No, nakon toliko godina djelovanja u području brige za baštinu, svjesni smo kako dobri dokumenti ne osiguravaju odgovorno djelovanje, nego to čine ljude koji ih odgovorno i što je moguće dosljednije primjenjuju, a o čemu indirektno progovara i sam Kodeks u točki 2.18 (s.n. 2007: 6). Da bismo to osigurali, ne samo da treba ulagati u različite oblike obrazovanja muzejskih profesionalaca, nego ih valja i uključiti u proces stvaranja spomenutoga dokumenta. Proces donošenja može i treba poslužiti razumijevanju i uspostavljanju standardnoga djelovanja te povezivanju svih djelatnika. Nesavršena, no ipak vlastitim stručnim snagama oblikovana Politika upravljanja muzejskim zbirkama, ima bolji praktični učinak nego li i jedna savršena, nastala angažiranjem vanjskih stručnjaka.¹²

PREISPITIVANJE POJMOVA I STAVOVA OKO AKTIVNOSTI SABIRANJA

ŠTO JE TO UNUTARNJE SKUPLJANJE, A O KOJEM SE U LITERaturi UOPĆE NE GOVORI?

Tijekom desetljeća, u pojedinim primjerima i stoljeća postojanja muzeja na prostoru Hrvatske, stvoreni su manje ili više opsežni fondusi koji su dobrim dijelom nastali zbog toga što se sabiranje držalo najvažnijom i najspecifičnijom funkcijom muzeja kao javne institucije. Razumljivo prikupljanje u početnim godinama formiranja institucija, pojačano nabavno reagiranje u trenutcima društvenih promjena (npr. zaštita pokretne baštine prenošenjem u muzeje tijekom obaju svjetskih ratova, dokumentiranje Domovinskoga rata, otkup predmeta od prognanika i sl.), spašavanje baštine tijekom prirodnih nedaća, manje ili više kritičko prihvaćanje poklona i donacija (od kojih poslanju određenoga muzeja može pripadati samo manji dio građe), interventni povoljni otkupi na kaotičnom tržištu umjetnina i starina itd., sve su to poznati razlozi rasta naših fundusa. No, jedan razlog još nismo potpuno osvjestili i to ne samo u našoj sredini, nego i u onoj široj, međunarodnoj. Naime, riječ je o unutarnjem skupljanju na koje smo upozorili 2017. godine (Vujić 2017: 290).

S obzirom na to da su muzeji i galerije društveni okoliši unutar kojih se stalno događa proces dodjeljivanja (i vrednovanja već dodijeljenoga) značenja predmetima i cjelinama koji se u njima zateknu, događa se da kroz taj proces prolaze i potpuno funkcionalni predmeti, pa i oni koji nam pomažu kod zaštite i komunikacije, primjerice poput kutijica u kojima je entomolog F. Koščec čuvao primjerke svojih kukaca, a koje Entomološki odjel Gradskoga muzeja Varaždin danas čuva ne samo kao memorijalnu baštinu s njim spojenu, nego i kao primjerke ambalaže iz prve polovice 20. stoljeća (Sl. 2.). Maketa Zagreba rađena za izložbenu dionicu kulturne povijesti, prikazanu u Umjetničkom paviljonu u Zagrebu u okviru proslave Tisućite obljetnice hrvatskoga kraljevstva 1925., jednako kao i izložbene vitrine koje je dizajnirao Ljubo Babić danas su u fundusu Muzeja grada Zagreba te imaju karakter i muzeografskih pomagala i

12 Slično možemo vrednovati i proces donošenja strateškoga plana muzeja.

muzejskih predmeta. Sličnih je primjera u svim našim muzejima, primjera muzejskih predmeta kojima je tijekom djelovanja dodano značenje, ušlo u proces zaštite, pa i komunikacije (osobito prigodom izložaba koje govore o povijesti muzeja), a da nisu bili dio politike sabiranja.¹³ I to prikupljanje izvan kriterija treba napokon osvijestiti i uzeti u obzir kod upravljanja fundusom.

JE LI PARTICIPACIJSKA PARADIGMA PRIMJENJIVA NA AKTIVNOST SABIRANJA U HRVATSKOJ?

Participativnost ili sudioništvo i to korisnika (šire i dionika) muzeja u svim njegovim aktivnostima postalo je aktualno 90-ih godina 20. stoljeća i to pod utjecajem razvoja informacijskih tehnologija i weba 2.0, a koji je omogućio brisanje granica između stvaratelja sadržaja i njegovih korisnika. Je li se tada i upravo u tim okolnostima doista dogodila točka prevrata u muzejskom i baštinskom okolišu (Meijer-van Mensch i van Mensch 2010: 53) tek će trebati istražiti.

No, mi koji se bavimo i istraživanjima u okviru povijesne muzeologije već smo i prije uočili participativne prakse u sferi skupljanja. Mislimo pri tome na one vidljive pri nastanku narodnih muzeja tijekom prve polovice 19. stoljeća, osobito Narodnoga muzeja u Zagrebu koji je svoje zbirke započeo stvarati zahvaljujući sudioništvu brojnih građana te nešto članova plemstva, ali i seljaštva, a o čijim je predmetnim prinosima javnost redovito mogla doznati u tadašnjim novinama (Ljubljanović 1998: 54-63). Slično se događalo i u prvim godinama djelovanja Etnografskoga muzeja i tijekom provođenja tzv. akvizicijskih kampanja (Brenko 2020: 20). Napokon, u 19. stoljeću se uspostavila i institucija muzejskoga povjerenika na terenu,¹⁴ a koji su zajedno predstavljali mrežu preko koje se prikupljala građa za funduse muzeja, ali i za izlaganje tijekom većih izložbenih projekata.

Kok navodi tri oblika novoga sabiranja. Prvi se odnosi na razvijanje odnosa baštinskih profesionalaca s privatnim kolekcionarima i posjednicima specijaliziranih zbirki i davanja podrške u smislu davanja servisnih usluga muzejskih čuvaonica te odjela za konzerviranje i restauriranje kako bi osigurali korištenje tih dodatnih fundusa za svoje nove izložbene programe (Kok prema Meijer-van Mensch i van Mensch 2010: 53). Drugi se način odnosi na muzeje koji funkcioniraju unutar umreženih privatnih i institucionalnih sabirača, no posjednici predmeta su i dalje aktualni i čine spomenute baštinske zajednice kao mreže koje imaju pravo vrednovati svoje specifične i željene aspekte baštine i putem zajedničkih akcija održati ih očuvanim za buduće generacije. Treći oblik odnosi se na povezivanje s izvornim zajednicama putem sabiranja, s njihovim pričama i iskustvima, a koje prati i dodjeljivanje značenja (predmetima) (Meijer-van Mensch i van Mensch 2010: 53).

13 To se događa i onima koji se deklarativno izjašnjavaju kao oni kojima sabiranje nije u prvom planu, primjerice nekada eko-muzeji, a danas tzv. nesabirljivi muzeji.

14 Mrežu sakupljača primjeraka riba na našoj strani Jadrana imao je uspostavljenu već talijanski znanstvenik i kolekcionar Ullyse Aldrovandi u 16. stoljeću!

Prvi oblik participacije nije nepoznat u našoj praksi, dapače. Često se to događa izložbenim reprezentiranjem dijelova njihovih zbirki, primjerice kako to čine zadnjih godina Moderna galerija i Umjetnički paviljon u Zagrebu što se tiče umjetničkih zbirki. Na potporu nailaze i kolekcionari doista specifične vrste građe, primjerice kao što je to doživio kolekcionar željezničke baštine Josip Štimac u Karlovcu (Vujić 2017: 288). No, činilo se kako je podupiranje kolekcionara etnografskih zbirki, kojih je očividno zavidan broj,¹⁵ pokazivalo elemente sustavnijega pristupa. Svjedoči o tome i publikacija A. Mlinar i Z. Antoš “Upute za čuvanje etnografskih zbirki” te predlaganje da se “pri Etnografskom muzeju (...) ili pri regionalnim muzejima formira ekipa od barem 2 stručnjaka: kustosa i preparatora koji bi isključivo vodili brigu o predmetima u privatnim zbirkama izvan muzeja i izvodili barem najnužnije preparatorske zahvate na njima.” (Mlinar 2002: 266) Takav tim nije oformljen (Kremenić 2020: 70) i stoga se i participativno sabiranje u ovom području građe odvija vlastitom dinamikom koju jednim dijelom možemo rekonstruirati praćenjem rubrike “terensko istraživanje” unutar Izvješća hrvatskih muzeja.

Odnos privatnih kolekcionara i profesionalaca u području arheološke građe možda je u nas najviše složen, a povjerenje, kao osnova svakoga participativnog odnosa, krhko i stalno u preispitivanju, opterećeno i postojanjem udruga koje se amaterski bave detektiranjem metalnih pronalazaka i sl. Znanstveno provođenje, bilo sustavnih bilo zaštitnih arheoloških istraživanja poput lakmus papira dijeli baštinske profesionalce od amatera – ljubitelja starina, tragača za blagom i zaradom itd. Nepovratna devastacija lokaliteta također doprinosi zapreci suradnje.¹⁶

Primjer onoga što Kok naziva trećim pristupom u okviru novoga sabiranja jest istraživanje povijesti i identiteta gradskih mikro sredina, odnosno zagrebačkih kvartova, a koje provodi Muzej grada Zagreba. Rezultat su ne samo zanimljive izložbe, nego i stvaranje samosvjesnih članova užih baštinskih zajednica koje sa svojim posuđenim predmetima u Muzej donose i priče o njima i sjećanja na određena događanja i njihove sudionike. Jedan dio građe ostaje u Muzeju, no dio se vraća izvornim posjednicima i na taj se način muzejska čuvaonica kontroliranije popunjava.

Pomorski i povijesni muzej Hrvatskoga primorja u Rijeci formalno je najdalje otišao glede participativnoga sabiranja. Mislimo pri tome na projekt Civilne muzejske zbirke nastao potaknut osnutkom i djelovanjem Građanskoga muzejskog vijeća 2020. godine,¹⁷ a svakako u ozračju aktiviranja kulturnih potencijala Rijeke kao europske prijestolnice kulture. Proces odabira predmeta zasnivao se na javnom pozivu građanima motiviranim pitanjem: Kako želimo da nas buduće generacije pamte?, s tim da su sugrađani

15 Neke regije, poput primjerice Podravine, privatne etnografske zbirke mogu smatrati značajnim elementom svoga kulturnog identiteta.

16 Bilo bi dobro imati informacije koje se tiču privatnoga kolekcioniranja prirodoslovne građe jer su tu naša znanja najslabija. Godine 2018. Hrvatski prirodoslovni muzej je započeo kampanju promoviranja doniranja zbirki Muzeju priredivši izložbu Zbirke mekušaca Mikula <https://zg-magazin.com.hr/hrvatski-prirodoslovni-muzej-zeli-potaknuti-sve-da-im-doniraju-privatne-kolekcije/> (pristup 27. svibnja 2021.).

17 Program se provodio u okviru projekta Europskoga socijalnog fonda naziva “Muzej budućnosti – Građansko muzejsko vijeće kao model sudioničkog upravljanja”.

bili pozvani različitim medijima dokumentirati neki oblik baštine iz svoga okruženja i iz njega izdvojiti kao simbol određeni predmet koji bi zaslužio biti muzealiziran. Prema Krepsu, upravo “identificiranjem i imenovanjem materijalnih i nematerijalnih elemenata koji sačinjavaju njihovu okolinu, ljudi počinju razumijevati svoje pravo na svijet i preuzimanje kontrole nad njim” (Meijer-van Mensch i van Mensch 2010: 54). U Rijeci su građani odabrali jedanaest predmeta s različitom količinom podrške (koja se davala putem digitalne platforme), dok je njih pet s najvećim brojem glasova započelo stvaranje spomenute Civilne zbirke (Sl. 3.). Proces se planira ponavljati svake godine i nema sumnje kako je od nastanka jedne, pomalo od ostaloga fundusa izdvojene zbirke (čiji će se predmeti, nadamo se, izlagati ne samo u izložbama – dokazima participativne aktivnosti, nego i u složenijim izložbenim projektima), važniji zajednički kreativan proces sabiranja, ali i dijeljenja odgovornosti za odabir. Sukreatori će se morati suočiti s tim da sabiranje nije jedina aktivnost upravljanja zbirkama i njihovo će se poznavanje muzejskoga života predmeta morati proširiti osvještavanjem procesa zaštite, obrade i osmišljavanja programa uporabe.¹⁸

Svaka naša muzejska institucija mora biti u mogućnosti donijeti vlastitu odluku koji će joj oblik (novoga) suvremenoga pristupa sabiranju najviše odgovarati – dokumentiranje i posuđivanje po potrebi potencijalnih privatnih predmeta i zbirki, participativno sabiranje s članovima zajednice, dijeljeno partnersko sabiranje u suradnji s pojedinačnim sličnim ustanovama (međunarodna zajednica je poznavala zajedničko kupovanje građe koje je otvaralo pitanje komu u tom slučaju ona pripada, odnosno tko je može koristiti) ili, pak, s njima umreženo (kako je to činila Švedska organizacija SAMDOK). Dakako, muzeji se mogu odlučiti i za proaktivno i promišljeno održivo samostalno sabiranje. Svoje odluke i opredjeljenja trebaju jasno i višekratno predstavljati javnosti, bilo u opisanim politikama bilo putem komunikacijsko-promidžbenih akcija.

Jednako tako muzeji bi trebali imati legitimno pravo na uvođenje usporavanja sabiranja, pa čak i na uvođenje privremenoga moratorija na sabiranje određene vrste građe, a s čim smo se već zahvaljujući razmjeni iskustava sreli u međunarodnoj profesionalnoj zajednici.¹⁹ U tom slučaju dotičemo se posebno zanimljive teme, teme odrasta, kako smo preveli engleski pojam *de-growth* i njezinih implikacija na filozofiju i djelovanje muzeja.

JE LI MOGUĆE PRIMIJENITI TEORIJU ODRASTA NA SABIRANJE?

Ono što je dobro jest činjenica kako promišljanje o razvoju muzeja iz perspektive odrasta, a koja se, među ostalim, temelji na kritici i napuštanju imperativa ekonomskoga rasta pod svaku cijenu i društvene paradigme zasnovane na postizanju bržih, viših i daljih

18 Podaci o Civilnoj zbirci preuzeti sa sljedeće poveznice: <https://ppmhp.hr/predstavljena-civilna-muzejska-zbirka/> (pristup 27. svibnja 2021.).

19 T. von Stockhausen, ravnatelj Frajburških muzeja, izrijekom je 2018. potvrdio da su u ovoj grupaciji uveli moratorij na sabiranje u okviru Zbirke namještaja.

postignuća, ima već svoje pobornike u muzejskoj zajednici u Hrvatskoj.²⁰ No, odrast je morao po prirodi svoga značenja naići na razumijevanje i u onih koji se bave temom upravljanja muzejskim zbirkama. Mrežno najrašireniji prilog o tome jest “De-growing museum collections for new heritage futures” (Morgan i Macdonald 2020: 56-70), u kojem su autorice ne samo iznijele svoja opažanja prikupljena tijekom etnografskoga istraživanja sabiranja predmeta svakodnevnoga života (Projekt Budućnost baštine iz 2016.), nego i dale uvod u moguću primjenu misli ekonomskoga antropologa Sergeja Latouchea na područje razvoja zbirke. Prema Latoucheu, odrast nije potpuna suprotnost rastu, nego iskorištavanje postojećega i manjega kako bi se činilo više i bolje (Morgan i Macdonald 2020: 60), a što znači doista ponovno sagledavanje postojećih resursa i praksi i razvijanje drugačijega viđenja u odnosu na njih. Uz to, izdvojen je Latouchov ciklus vrlina kao niz konceptualnih i praktičnih promjena koje se mogu upotrijebiti za oblikovanje društva odrasta. Njega čini osam elemenata (u engleskom jeziku 8 R): ponovno vrednovanje, rekonceptualizacija, restrukturiranje, preraspodjela, premještanje, smanjivanje, ponovna uporaba i recikliranje. Ponovno vrednovanje, smanjenje i premještanje imaju stratešku ulogu pri uspješnoj promjeni, dok druge aktivnosti pripadaju specifičnim mogućim akcijama i inicijativama (Morgan i Macdonald 2020: 60).

Spomenute autorice sugeriraju kako muzejske predmete valja sagledati kao prirodne entitete koji prolaze svoj prirodni ciklus od rođenja do smrti te pokušati procijeniti koliki bi bio njihov vremenski i interpretativni životni vijek (Morgan i Macdonald 2020: 61). S druge strane, uvjereni smo kako kreativni muzealci i njihovi suradljivi članovi zajednice mogu svojim interpretacijama znatno produžiti životni vijek predmeta.

Ma koliko dug život predmeta u muzeju bio, neprestano prolaze postupak (ponovnoga) vrednovanja i u tom smislu ova temeljna aktivnost promjene iz teorije odrasta važna je i za razvoj zbirke. Ponovno vrednovanje građe uključuje ponovnu procjenu značaja ili važnosti, a kojoj prethodi sagledavanje postojećega značenja ili dodjeljivanje novoga. Postupak provode muzejski profesionalci, ali i dionici, odnosno članovi zajednice oko institucije ako ih uključimo. Primjer ponovnoga vrednovanja jedne muzejske zbirke predstavlja opisan slučaj Zbirke fragmenata Etnografskoga muzeja (Sl. 4.). Ono što je na početku predstavljalo vrijednu samostalnu Zbirku veziva dokumentiranih tekstilnim fragmentima, danas je za neke muzejske djelatnike postalo problematičnom zbirkom koju bi trebalo uvrstiti u zbirke narodnih nošnji (Brenko 2020: 54). No, zahvaljujući dokumentiranju, posebno dokumentiranju cjelina na razini zbirke, a o kojem smo svojedobno pisali (Zlodi i Vujić 2004: 69-78), ta povijesna cjelina bi i dalje egzistirala u virtualnom obliku i nastavila svjedočiti o počecima fundusa Etnografskoga muzeja.

I dionici i članovi uže i šire zajednice mogu doprinijeti i premještanju zbirke, odnosno jačem povezivanju zbirke s prostorima i ljudima iz čijega su konteksta ušle u onaj muzejski. Tomu pripadaju slučajevi povrata muzejskih predmeta, pa i najosjetljivije muzejske građe (npr. ljudskih ostataka) izvornim zajednicama u SAD-u (odlučujući trenutak bilo je donošenje Native American Graves Protection and Repatriation Act

20 Ravateljica Tehničkoga muzeja NT M. Franulić održala je na Generalnoj skupštini ICOM-a 2019. u Kyotu izlaganje u kojem je predstavila samu paradigmu odrasta te nagovijestila mogućnosti njezine primjene na upravljanje svojim muzejom. Zahvaljujem joj na mogućnosti uvida u tekst izlaganja!

1990. godine!) te u zadnje vrijeme sve češći povrati građe iz europskih muzeja afričkim državama i sl. Naravno, muzeji koji to provode bave se zapravo aktivnošću izlučivanja iz fundusa koje, bez dvojbe, vodi trećoj strateškoj promjeni – reduciranju.

ZAŠTO JE IZLUČIVANJE AKTIVNOST OD KOJE TOLIKO ZAZIREMO U RH?

Prošlo je točno četvrt stoljeća od objavljivanja priloga “Izlučiti ili ne izlučiti predmete iz zbirke?” u *Informatici museologici* (Vujić 1996: 5-11), a u kojem smo razmjerno rano domaćoj muzejskoj zajednici na nacionalnom jeziku dali sveobuhvatan pregled promišljanja o aktivnosti izlučivanja. On je uključivao prikaz dokumenata koji trebaju postojati kao oslonac za tu aktivnost, analizirane razloge za izlučivanjem na razini upravljanja muzejom i na razini svakodnevne muzejske prakse, opis metoda izlučivanja i analizu svih dionica postupka i sl. Dakako, svi su navodi bili dovedeni u vezu s našom aktualnom baštinskom praksom. Reakcije profesionalaca nije bilo, jednako tako niti nakon izlaganja naslovljenog “Akcesija vs. deakcesija: smjernice za nabavu / sakupljanje i izlučivanje muzejske građe u muzejskim ustanovama” koje je održano na 1. kongresu muzealaca Hrvatske (Bošković 2011: 135-139) potaknuto skupom “Prodaja predmeta i izlučivanje” održanom u Ljubljani 2008. godine (u organizaciji NEMO-a i Njemačke udruge muzeja). Razumljivo, izlučivanje se ovdje sagledalo komplementarno sabiranju, a osim prijedloga smjernica za obje aktivnosti, naglašeni su sljedeći preduvjeti koje treba zadovoljiti – ponovno sagledati poslanje i tzv. temu (usmjerenje) muzeja, detaljno analizirati fundus u odnosu na praznine i zalihosne dijelove te analizirati korisnike kojima zaposlenici i fundus trebaju služiti. Iako se naša profesionalna zajednica nije okupila oko ove važne teme, dostupni podaci i iskustva pokazuju kako se izlučivanje sporo i u tišini odvija i u našim muzejima (vidljivije poklanjanje drugim institucijama nakon prestanka vojnih djelovanja, prisilni otpis u slučaju uništenja građe tijekom rata, poradi propadanja i sl.), no čini se kako postoji niz otvorenih praktičnih pitanja i etičkih dvojbi oko kojih ćemo se morati naći i početi komunicirati.

U međunarodnoj zajednici, pak, došlo je do ozbiljnoga suočavanja s ovom temom, ali i stvaranja drugačijega javnog ozračja u pojedinim sredinama. Primjerice, kanadski Glenbow muzej u Calgaryju koji se krajem 90-tih predstavljao kao uspješan primjer izlučivanja velikoga broja predmeta – njih 3000 – danas je gotovo nestao s muzejske scene (Ainslie 1999: 173-179). Premda je izlučivanje u tom muzeju bilo pažljivo planirano i to na temelju utvrđenih kriterija i dionica postupka koji su predstavljeni javnosti, iz kasnijih je novinskih podataka postalo vidljivo kako zajednice nisu baš dobro prihvatile proces (posebice one izvorne), a toliko naglašavani praktični priručnik za izlučivanje nije našao veći odjek među muzejskim profesionalcima.

Aktivniji pristup temi izlučivanja u Europi nastupio je početkom 21. stoljeća. Čini se kako je u Velikoj Britaniji to počelo nakon Konferencije ravnatelja britanskih nacionalnih muzeja 2003. i njihova izvješća “Too much stuff: Disposal from Museums”²¹ kojim

21 Moguće pogledati na sljedećoj poveznici: https://www.nationalmuseums.org.uk/media/documents/publications/too_much_stuff.pdf (pristup 27. svibnja 2021.).

je u svjetlu neoliberalne ekonomije otvorena Pandorina kutija pitanja iz perspektive onih koji financiraju muzejski i galerijski sektor – kako muzeji opravdavaju financiranje zbirke koje nisu dovoljno korištene, je li izlučivanje, pa i ono poradi financijskih razloga, doista neetično, mogu li neki predmeti poslužiti izazivanju užitka u javnim programima izvan depoa itd. Nama koji smo bili upoznati s teorijskom razinom, najveću dragocjenost Izvješća predstavljao je niz primjera pozitivnih, ali i negativnih akcija izlučivanja iz fundusa. I danas možemo stati iza zaključne tvrdnje kako:

“Izlučivanje treba opravdati tamo gdje osigurava očuvanje zbirke, čini ih dostupnijim i bolje upotrijebljenim, premješajući ih u kontekst u kojem će biti bolje shvaćane i dublje vrednovane ili oslobađajući resurse koji mogu biti negdje drugdje bolje upotrijebljeni, no i dalje stoji pitanje – kako izlučivanje najbolje i najetičnije provesti u praksi” (s.n. 2003: 14).

U britanskom Etičkom kodeksu za muzeje²² pišu o izlučivanju kao dijelu dugoročnoga razvoja zbirke koji započinje kustoskim izvješćem, a svakako ga treba pratiti transparentnost i otvorenost postupka (Točka 2. 9.). No, njihov kolektivni profesionalni put kreće od prvoga Kodeksa iz 1977. i odbijanja ove aktivnosti do njezina aktivnoga prihvaćanja koje je pratio i priručnik MA Disposal toolkit 2014. godine.²³ Nizozemsko iskustvo je vrlo slično, započeto krajem 80-tih 20. stoljeća, a danas ga reprezentiraju nacionalne Smjernice za izlučivanje, tzv. LAMO iz 2016.²⁴ Oba primjera pokazuju kako je najbolje na rješavanju etički osjetljivih aktivnosti djelovati unutar samih muzejskih profesionalaca, a ne nametanjem rješenja s razina političke moći te provodeći razmjerno dugotrajan proces koji zahtijeva stalno posvećivanje, ali i stalno preispitivanje.

Je li društveni trenutak zreo i za produblivanje osjetljive teme izlučivanja? Mislimo pri tome na primjenu participacijske paradigme i na ovu aktivnost. Naime, detalj oko izložbe znakovita naslova – “Izlučivanje”, održane 2009. godine na University College London odveo nas je prema projektu koji se temeljio, među ostalim, i na sudioničkom izlučivanju. Projekt je započeo 2007. godine i u dvije godine pregledano je svih 18 zbirke muzeja spomenutoga sveučilišta (380.000 predmeta) te se stekao uvid u njihovo značenje, zaštitu i uporabu. Jednako tako provedeno je istraživanje mišljenja studenata i sveučilišnoga osoblja kao najčešćih korisnika muzejskih zbirke i to o namjeni i vrijednostima zbirke, ali i o stavovima o nabavi i izlučivanju.

Istraživanje je provedeno putem online ankete i to na uzorku od 1.600 sudionika, a od kojih su neki odvojili vrijeme i za opsežne komentare. Glede politike sabiranja, sudionici su dali podršku postojećoj kako bi se zbirke održale relevantnima za nastavu i istraživanja, vodili su brigu i o etici itd. Glede izlučivanja, stavovi su bili dvosmisleniji, iako su anketirani shvatili složenost pitanja. U jednom dijelu ankete tražilo se sagledavanje

22 Dostupno na: <https://ma-production.ams3.digitaloceanspaces.com/app/uploads/2020/06/18145449/20012016-code-of-ethics-single-page-8.pdf> (pristup 26. svibnja 2021.).

23 Dostupno na: <https://ma-production.ams3.digitaloceanspaces.com/app/uploads/2020/06/18145447/31032014-disposal-toolkit-8.pdf> (pristup 27. svibnja 2021.).

24 Dostupno na: https://museumvereniging.nl/media/lamo_2016_guidelines_for_the_deaccessioning_of_museum_objects_1.pdf (pristup 27. svibnja 2021.).

određenih scenarija i odgovaranje na pitanje bi li izlučivanje u pojedinom scenariju bilo primjereno ili ne, odnosno, koristeći tehniku stupnjevanja bi li to bilo primjereno činiti “uvijek”, “većinu vremena”, “ponekad”, “rijetko” ili “nikad”. Najviše je razumijevanja naišlo izlučivanje u slučaju kad se za predmete nije moglo sigurno brinuti te kad je etika struke nalagala povrat u izvornu zajednicu. Jednako tako ispitnici su naglašavali potrebu, gdje je to moguće, da izlučeni predmeti ostanu javno dostupni. Što se tiče scenarija koji je uključivao prodaju, većina je bila protiv prodaje i korištenja financija za pojedinačne projekte, dok je u slučajevima u kojima je prodaja vršena radi poboljšanja uvjeta zaštite druge građe te kao podrška novim akvizicijama, “ponekad” bio najčešći odgovor. Trajno premještanje u druge slične institucije bio je za korisnike najprihvatljiviji oblik izlučivanja, dok se muzejsko osoblje iznenadilo stavu kako je i prodaja u većini slučajeva potencijalno prihvatljiva. Rezultati istraživanja dali su im poticaj da krenu u reviziju fundusa, procjenu zaštite, ali i uporabe pojedinih zbirki te u identificiranje područja za nabavu i izlučivanje.²⁵ (Sl. 5.)

Potom je organizirana izložba²⁶ koja je bila muzeološki koncipirana, odnosno podijeljena na dionice od kojih se svaka bavila jednim pitanjem iz područja upravljanja zbirki, pa tako i pitanjem odlučivanja o trajnom uklanjanju predmeta iz fundusa. U odnosu na potonje, posjetitelji su se susreli s pet odabranih predmeta i mogli glasovati treba li ih izlučiti ili ne. Oni koji su odabrali sudjelovati, glasovali su dva puta, odmah na početku izložbe i drugi put na kraju kad su bolje poznali muzejski kontekst, njegove aktivnosti i dileme muzejskoga osoblja oko upravljanja i razvijanja zbirki. Uz glasove, posjetitelji su mogli dodati i komentare vezane za moguću sudbinu tih predmeta, a među kojima je medijsku pažnju najviše privukla tzv. košara za piknik Agate Christie.

Komentari su sažeti u tri grupe: kod glasovanja je u prvom planu bila korisnost predmeta i ulogu koju imaju u poučavanju i istraživanju, politika sabiranja UCL muzeja bi osim tih potreba trebala uzeti u obzir i povijest UCL-a te da su kustosi stručnjaci u ovom području koji bi trebali donositi odluke o tome koji će predmeti ući i izaći iz fundusa (a što je izazvalo posebno zadovoljstvo muzejskih profesionalaca). Gledajući na razini ishoda, projekt je omogućio nastanak “Smjernica za izlučivanje” i započinjanje njihove aktivne primjene. Izlučeni predmeti predani su drugim muzejima, ali i privatnim kolekcionarima, pa čak i zainteresiranim umjetnicima.

Sličan primjer predstavlja obnavljanje i premještanje strojeva za šivanje iz škotskih muzeja umjetničkim radionicama u Sierra Leoneu i Tanzaniji na kojima su šivane školske uniforme i odjeća za odrasle te zavjese i prekrivači. Muzej grada Londona postupio je slično s odabranim istovrsnim i nekim i suvišnim predmetima ulažući dodatan napor pronalaženja potrebitih javnih institucija koje ih mogu upotrijebiti (Morgan i MacDonald 2020: 62). Potonje svjedoči kako se doista kreativno može u muzejskom okruženju provoditi redistribucija i ponovna uporaba, dvije važne aktivnosti iz spektra odrasta.

25 Podaci o projektu crpljeni su uglavnom iz priloga S. Dasa. “Disposal?: A Democratic Exhibition at UCL Museums and Collections”. *OnCurating*, br. 12. 2011. str. 5-7.

26 Podsjećamo kako su Ž. Laszlo i B. Šeper priredili 1998. i 1999. godine u Muzeju Mimara izložbe pod naslovom “Zbrda – zdola”, a kojima se pokušalo ukazati na probleme građe koja se nije uklopila u poslanje muzeja.

Što bismo mi mogli naučiti iz opisanoga projekta? Prije svega vidljivo je kako su u Londonu također prvo utvrdili preduvjete za provođenje postupka izlučivanja. Poslanje Muzeja UCL nije bilo sporno i njime se nije posebno bavilo, no zato je obavljena analiza postojećega fundusa te provedeno istraživanje korisnika, pa čak i tijekom trajanje izložbe. Kao i kod razvijanja nacionalnih muzejskih pristupa izlučivanju, potvrđeno je da je riječ o ozbiljnoj aktivnosti kojoj valja pažljivo pristupiti. No, čini se kako bi u Hrvatskoj trebalo prvo provesti cjelovito istraživanje stavova o izlučivanju među samim muzejskim profesionalcima. U tom bi se istraživanju moglo dotaknuti i pitanje participativne paradigme i njezine primjenjivosti i u domeni izlučivanja. Nemaju svi muzeji takvu vrstu korisnika kao sveučilišni muzeji – studente i istraživače, a od kojih očekujemo lakše razumijevanje poslanja i vizije muzeja te aktivnosti upravljanja muzejskim zbirka. Prema našem sudu, upravo je razumijevanje tih aktivnosti preduvjet za participativno djelovanje.

Kako je rekao jedan sudionik londonskoga istraživanja, “važno je biti otvoren prema zajednici kojoj služite. Nije lagan posao, ali je vrijedan.”²⁷ To najbolje znaju muzealke iz Pomorskoga i povijesnoga muzeja Hrvatskog primorja u Rijeci koje surađuju s predstavnicima građana na uspostavi Građanske zbirke. Participacija počiva na međusobnom uvažavanju i ravnopravnom dijalogu, ali i na stalnom pregovaranju koje u pojedinim situacijama zahtijeva dodatne komunikacijske vještine. Na istim osnovama morao bi počivati i naš zajednički dogovor oko smjernica za provođenje izlučivanja koje bi trebale biti donesene konsenzusom struke.

Što se tiče praktičnoga provođenja izlučivanja na razini dnevnoga muzejskog rada, valja zakonski osigurati da svaki muzej donose vlastitu politiku upravljanja muzejskim zbirka koja će uključiti i smjernice za sabiranje i izlučivanje, no s druge strane valja ustanovama ostaviti samostalno donošenje odluke u okviru koje aktivnosti upravljanja i s kojim reprezentantima (dionicima, predstavnicama svoje lokalne zajednice i sl.) će upotrijebiti iskustva participativnoga djelovanja. Svaki je muzejski okoliš specifičan.

NAGLI PRESTANAK KRETANJA PREDMETA TIJEKOM PANDEMIJE

Krajem prvoga desetljeća 21. stoljeća u okviru projekta “Collections Mobility 2.0 Lending for Europe 21st Century” nastala je u zajedništvu nekoliko europskih profesionalnih središta opsežna publikacija “Encouraging Collections Mobility – A Way Forward for Museums in Europe”, koja je predstavljala s jedne strane teorijski pristup promišljanju o sabiranju te novim strategijama njihova upravljanja (s glavnim pitanjem: možemo li zaustaviti gomilanje muzejske građe i početi se koncentrirati na bolju uporabu postojećih zbirki putem digitalizacije, posudbe i javnih programa), a s druge praktičan priručnik za posudbu i mobilnost muzejske građe koji je trebao otkloniti nedoumice glede pitanja osiguranja, dugotrajnih posudbi, ostvarivanja financijske koristi od njih,

27 UCL Museums and Collections’ survey of students and staff on views towards disposal has proved liberating <https://www.museumsassociation.org/museums-journal/opinion/2009/11/16150-2/> (pristup 27. svibnja 2021.).

pisanja dobre politike posudbe itd. Ovaj vremenski trenutak za promicanje posudbe (a koji je u svijetu počeo sredinom 90-tih godina 20. stoljeća djelovanjem danas već i ugasle Museum Loan Network u Americi), nije bio bez društvenoga uporišta. Mislimo pri tome na početak financijske krize koji je brojnim muzejima donio smanjene financije te pritisak osnivača i dionika na muzeje kako bi svojim aktivnim djelovanjem potvrdili relevantnost i potrebitost u društvu. U kontekstu toga treba razumjeti i spomenuti zajednički napor da se standardizira međumuzejska posudba i mobilnost zbirki.

Naravno, aktivnost posudbe ima i svoju tamniju stranu, razvidnu iz javnih napisa, posebno onih posvećenih kritičkom sagledavanju muzejskoga djelovanja. Posudba vrijedne građe često je u službi diplomacije, ali i iskazivanja političke moći. U prilogu Daleya i M. Salvegea o tzv. blockbuster izložbama autori su bez zadržke p(ri)kazali naličje posudbe, igre moći te iznijeli podatke o stradavanju građe tijekom međunarodne mobilnosti velikih razmjera (Daley i Salvege 2007: 4-16).

Naravno, i muzeje u Hrvatskoj se (s pravom) poticalo na zajedničke izložbene projekte, ravnopravnu izložbenu razmjenu (reciprocitet) s inozemnim institucijama (potpomaganjem plaćanja velikoga osiguranja za važne gostujuće izložbe, ali inzistiranjem na našem uzvratnom predstavljanju koliko je to moguće) ili samo izložbeno putovanje građe, primjerice kao ono u slučaju Apoksiomena.²⁸

No, onda je početkom pandemije ta muzejska aktivnost i kretanje građe i pratećega osoblja (zajedno s kretanjem turista) gotovo preko noći zaustavljeno. Naslov projekta i publikacije “Lending in Europe” kojom se promovirala mobilnost muzejske građe u europskim muzejima,²⁹ zaživio je u stvarnosti, a ne na simboličkoj razini. Uz to, naši su se muzeji i baštinske točke na sjeveru zemlje suočili i s nekoliko razornih te nizom pratećih slabijih potresa. Tako je aktivnost zaštite i dokumentacije građe nadvladala ostale aktivnosti iz područja upravljanja, a prilozi koji su se ticali politike posudbe, zajedničkoga europskog ugovora o posudbi u sektoru muzeja te popisa za (samo) vrednovanje uvjeta koje treba zadovoljiti posuđivač odjednom su nestali s baštinskih mrežnih portala te ih zamijenila izvješća o očuvanju radnih mjesta za vrijeme pandemije, webinarini posvećeni digitaliziranim muzejskim sadržajima i sl.

PRISTUP I UPORABA ZBIRKI U SLUŽBI DRUŠTVENE RELEVANTNOSTI I KORISNOSTI MUZEJA

Precizno očitovanje o osiguravanju pristupa fizičkom i intelektualnom dijelu zbirke, odnosno muzejskim predmetima i vizualnim, tekstualnim pa i auditivnim informacijama (pridruženim, primjerice, glazbenim instrumentima) o predmetima dobivenim tijekom procesa istraživanja od početka je bilo dio politike upravljanja muzejskim zbirnama, a posebice u 21. stoljeću kad se društvena relevantnost muzeja dodatno

28 Izložba s iznimno vrijednom skulpturom putovala je nakon naših većih gradova i do Firence, Pariza i Ljubljane da bi konačno svoje mjesto našla u Muzeju Apoksiomena u Malom Lošinj.

29 Publikacija se nalazi na sljedećoj poveznici: https://www.muzejjai.lt/ImagesNew/LENDINGTOEUROPE_PDF_051105.pdf (pristup 27. svibnja 2021.).

propituje. U prilog potrebi činjenja dostupnim što je više moguće građe i informacija, govori i stvarna činjenica kako muzeji u stalnom postavu pokazuju često puta manje, a nikada više od 10% svoga fundusa. Uostalom, ne treba zaboraviti kako se i odnos i položaj prema originalnim predmetima u stalnim postavama i na povremenim izložbama mijenja, odnosno da ih sve više potiskuju i stavljaju u drugi plan različiti komunikacijski oblici koji koriste sofisticirane informacijske tehnologije (nažalost, nedostaju nam istraživanja kojima bismo to potkrijepili).

Kao i kod svih drugih aktivnosti pod kišobranom upravljanja, i aktivnost pristupa mora biti prije svega uspostavljena u ravnoteži sa zaštitom, odnosno na konsenzusu oko toga da “što slobodniji pristup zbirkama i svim relevantnim informacijama o njima niti jednim svojim načelom ili praktičnom aktivnosti ne ugrozi građu i povjerljivost i sigurnost informacija”³⁰ o njoj. Niti jedan naš pravilnik kao prateći podzakonski akt Zakona o muzejima ne govori koji su to povjerljivi podaci, no Zakon o pravu na pristup informacijama iz 2015. godine, a koji se odnosi i na pristup informacijama u muzejskom i galerijskom sektoru, u čl. 15 navodi niz ograničenja.³¹ S druge strane, iz empirijskoga iskustva znamo da bi povjerljive informacije bile one koje se tiču uvjeta i cijene nabave i kasnije ekonomske vrijednosti (procjene) građe i smještaja (posebice u muzejima s lošijim sigurnosnim uvjetima čuvanja), a koje prema A. Robertsu pripadaju prvoj ključnoj upotrebi informacija upravo za unutarnje upravljanje zbirkama i provođenje zaštite i profesionalne odgovornosti (Roberts 2004: 10).

Zaštita se, dakako, može propisati administrativno i na svoj način i kruto kako to čini naš podzakonski akt – Pravilnik o uvjetima i načinu ostvarivanja uvida u muzejsku građu i muzejsku dokumentaciju iz 2001. godine, a koji vrlo ograničavajuće u odnosu na korisnike donosi opće odredbe, odnosno načine i uvjete ostvarivanja uvida u intelektualni i fizički dio zbirke te djelomice propisuje i ponašanje i odgovornosti tijekom posudbe i pohrane. Zato je muzejima u politici upravljanja zbirkama dozvoljen slobodniji iskaz koji će imati motivirajući karakter u odnosu na stvarne i virtualne korisnike i njihove potrebe. Područja koja ovaj segment treba pokrivati razlikuju se od jedne do druge muzejske zajednice, a slijedom toga na praktičnoj razini i od jedne do druge stvarne institucije.

Primjerice, britansku zajednicu, savjetuje se da javni iskaz o pristupu precizira na način da se jasno očituje kako ljudi mogu vidjeti, upotrijebiti i osloniti se na zbirke, odnosno kako mogu ostvariti fizički pristup zgradi i njezinim prostorima sa zbirkama te kako muzej dijeli s korisnicima informacije spojene sa zbirkama.³² No, osim spomenute podjele na fizički i intelektualni pristup, a koja se temelji na razumijevanju zbirke kao dualnoga pojma – čine ju ne samo predmeti, nego i dokumentacija o njima – nailazimo i na razrađenija viđenja ne pristupa kao aktivnosti, nego pristupačnosti kao ostvarene razine pristupa. Među njima ističe se ono koje razlikuje čak pet oblika pristupačnosti:

30 Oba navoda preuzeta su iz točke 3.3. ICOM-ovog Etičkoga kodeksa za muzeje.

31 Dostupno na: <https://www.zakon.hr/z/126/Zakon-o-pravu-na-pristup-informacijama> (pristup 27. svibnja 2021.).

32 <https://collectiontrust.org.uk/accreditation/users-and-their-experiences/public-access/access-policy/> (pristup 27. svibnja 2021.).

- **fizičku** – odnosi se na fizičke barijere ulaska u zgradu i kretanja kroz nju, osobito osoba s invaliditetom, starijih osoba te onih u pratnji male djece,
- **osjetilnu** – odnosi se na one barijere koje mogu doživjeti osobe s invaliditetom (smanjena ili potpuno oštećena vida i sluha) pri orijentaciji u muzejskoj zgradi ili prilikom razumijevanja postava i pristupanja zbirkama,
- **intelektualnu** – odnosi se na mogućnosti korištenja muzejskih sadržaja za osobe sa smanjenim intelektualnim sposobnostima,
- **kulturnu pristupačnost** – odnosi se na potrebe stranih boravitelja i posjetitelja, one kojima glavni jezik komunikacije muzeja nije prvi, a jednako tako im je strana i društvena kultura u kojoj djeluje muzej,
- te onu **emotivnu** koja proizlazi iz stava i ponašanja zaposlenika prema korisnicima te propituje je li i sam muzej uređen kao prijateljski okoliš za posjetitelje koji pripadaju svim segmentima društva.³³

Dakle, svaki se muzej može pisano odrediti u odnosu na čitavu ovu paletu mogućih barijera, a u realnom i virtualnom prostoru svoga djelovanja učiniti sve kako bi ih uklonio ili barem umanjio ili nadvladao. Istraživanjem pristupa u zagrebačkim umjetničkim, pa i ostalim muzejima, bavili smo se u nekoliko navrata i doista raspoložemo podacima koji se tiču fizičkoga i intelektualnoga pristupa.³⁴

Zanimljivo je, ali ne i neobjašnjivo, kako se upravo onaj intelektualni, temeljen na dobrom informacijskom sustavu vođenja muzejske dokumentacije i svim oblicima komunikacije koji se iz tako prikupljenih informacija mogu oblikovati koristeći informacijske i komunikacijske tehnologije, u RH razvio i učinio zbirke dostupnijima korisnicima. Dapače, u zadnjem razdoblju tijekom pandemije osjetio se dodatni pritisak na pojavnost muzejskih sadržaja na mrežnim stranicama i na društvenim mrežama (tu govorimo o usvojenom pojmu digitalna pristupačnost!), a na koju se odnosi i Zakon o pristupačnosti mrežnih stranica i programskih rješenja za pokretne uređaje tijela javnoga sektora iz 2019. godine.

Glede fizičkoga pristupa, on je bio ostao u zagrebačkim muzejima nepromijenjen, nažalost nakon triju potresa svakako i pogoršan. Pokazalo se kako osiguranje fizičkoga pristupa i nesmetanoga kretanja za sve segmente publike zahtijeva daleko više financija i podrške osnivača nego li ono intelektualnoga i stoga ne treba čuditi ovakvo stanje. No, s druge strane svjedočimo pozitivnom okupljanju muzejske zajednice oko teme muzejskih čuvaonica te realizaciji ili početku realizacije stvarnih projekata potonjih. Podsjećamo, muzejske čuvaonice su danas postale centri zbirki i u njima se odvijaju sve aktivnosti iz područja upravljanja muzejskim zbirkama. (Sl. 6.)

33 Museum of London. Access Policy. <https://collectionstrust.org.uk/accreditation/users-and-their-experiences/public-access/access-policy/> (pristup 25. svibnja 2021.).

34 Usp. Vujić i Zlodi 2000: 25-31; Sušić 2014: 167-184.

O Centru zbirke Švicarskoga nacionalnog muzeja u ruralnoj sredini Affolterna na Albisu već je pisano (Stublić 2018: 64-75), Centar za konzervaciju dobio je pariški Louvre 2019. na sjeveru Francuske, Nizozemski centar zbirki za četiri nacionalne muzejske kuće dovršen je u Amersfoortu kraj Amsterdama, veliki Centar zbirki nacionalnih muzeja (Škotske) izrastao je u Grantonu pokraj Edinburgha itd. Pristupačnost za korisnike u njima je riješena u različitom opsegu – od centara otvorenih samo istraživačima preko onih koji imaju organizirane posjete šire publike pa do onih koji su utemeljeni na velikoj otvorenosti. Primjer za potonje je Javni umjetnički depo nizozemskoga Muzeja Boijmans Van Beuningen, posvećenoga sabiranju i izlaganju djela starih majstora. Čuvaonica na šest katova koncipirana je identično muzeju i njegovim funkcijama. Posjetiteljima je dozvoljen besplatan kraći razgled s terase dojmrljive zgrade poput obrnute kupole (MVRDV grupacija), a onima koji će platiti ulaznicu osigurano je slobodno kretanje polovicom prostorija u kojima se odvijaju različiti muzejski poslovi, dok će drugu polovicu – čuvaonicu najvrjednijih umjetničkih djela – moći vidjeti kroz prozorske otvore ili posjetiti tijekom organiziranih vodstava. Na svakom katu predviđeni su izložbeni prostori. U zgradi će moći unajmljivati prostor za čuvanje svojih zbirki te sudjelovati u izložbenim programima i privatni kolekcionari. Naravno, Muzej će naplaćivati sve svoje servise i tako će Javna čuvaonica umjetnina samo nazivom biti javno dostupna, jer će joj djelovanje biti okrenuto imućnijim posjetiteljima i korisnicima. Kao takva, učiniti će iskaz o demokratizaciji muzeja otvaranjem depoa upitnim.

Ne očekujemo slične investicijske projekte u našoj sredini, no zato očekujemo nastavak rada na digitalnoj pristupačnosti muzejskih zbirki, jednako tako i nastavak osmišljavanja različitih programa – radionica, događanja, satova informalne nastave (priznata metoda učenja pomoću predmeta!) – u kojima će se koristiti predmeti zbirki koji nisu u postavima ili na izložbama.

ZAKLJUČNO PROMIŠLJANJE

Završne misli ovoga priloga moraju se vratiti početnoj točki – promoviranju pojma upravljanje muzejskim zbirkama te pripadne politike kao javno dostupnoga dokumenta muzeja. Nije riječ o dodatnom administrativnom aktu, nego o dokumentu oko čijega se donošenja trebaju okupiti svi muzejskih profesionalci pojedine ustanove i u okviru toga šireg okvira raspraviti važne aktivnosti poput razvoja zbirki te osiguravanja njihove pristupačnosti što većem broju različitih grupa korisnika.

Naravno, pri tome ne treba zaboraviti navod iz ICOM-ovog Etičkoga kodeksa za muzeje, a koji upozorava kako se muzejska “politika ... ne treba voditi samo pod utjecajem trenutnih intelektualnih trendova ili sadašnjeg korištenja u muzejima” (s.n. 2007: 8). On ima i našu vrijednu inačicu: “Mijenama političkih sustava i mandata ravnatelja predmeti se ne mogu tek tako odbaciti ili promijeniti, ali načini izlaganja, interpretiranja i kategoriziranja mogu...” (Brenko 2020: 61). No, beskonačan rast fundusa nije moguć i u tom smislu pažljivo promišljanje njegova razvoja, a koji uključuje i oprezno sabiranje i promišljeno izlučivanje s osiguranjem nove uporabe i ostajanja u javno dostupnom okolišu, jedino je rješenje.

Muzejski profesionalci u Hrvatskoj ne mogu djelovati bez točaka podrške. Jedna bi trebala biti Ministarstvo kulture i medija kao predstavnik zakonodavca, jednako tako i Muzejski dokumentacijski centar (koji ima najbolji uvid u stanje naših zbirki i uvjete njihova čuvanja) te članovi akademske zajednice čiji je zadatak istraživati fenomene na teorijskoj razini, ali i stalno pratiti i prenositi strukovnoj zajednici primjere dobre (i loše) prakse. Ono što nedostaje jest postojanje jedne snažnije nacionalne udruge muzeja. Kad smo za potrebe pisanja ovoga priloga analizirali djelovanje one britanske u zadnja dva desetljeća, od istraživanja 2002. – 2004. i publikacije “Collections for the Future” (preporuke i ideje kako muzeji mogu poboljšati uporabu svojih zbirki) do suvremenoga projekta “Empowering Collections” koji je ciljao udruživanjem profesionalaca, osnivača i zakonodavaca nastaviti raditi na ojačavanju zbirki, shvatili smo kako čitavo to vrijeme provodi kampanju posvećenu razvoju, upravljanju i korištenju zbirki kao važnoga resursa muzeja, ali i društva.³⁵ Dakle, jedino je u sinergiji svih muzejskih profesionalaca i točaka podrške moguće mijenjati ovaj segment muzejske djelatnosti.

LITERATURA I IZVORI:

- AINSLIE, Patricia. 1999. “Deaccessioning as a collection management tool”. U: *Museums and the Future of Collecting*. J. Knell, Simon ur. Aldershot: Ashgate, str. 173-179.
- ANTOŠ, Zvezdana i Ana MLINAR. 2004. *Upute za čuvanje etnografskih zbirki*. Zagreb: Hrvatsko etnološko društvo.
- BOŠKOVIĆ, Dora. 2011. “Akcesija vs. deakcesija: smjernice za nabavu / sakupljanje i izlučivanje muzejske građe u muzejskim ustanovama”. *Zbornik radova 1. kongresa muzealaca Hrvatske*, str. 135-139.
- BRENKO, Aida. 2020. “Politike sabiranja, interpretiranja i prezentiranja u Etnografskom muzeju”. U: *Kapa dolje: Priča o (ne)pokrivanju glave*. Kurtin, Mareta ur. Zagreb: Etnografski muzej, str. 9-66.
- Code of Ethics for Museums*. Museum Association. <https://ma-production.ams3.digitaloceanspaces.com/app/uploads/2020/06/18145449/20012016-code-of-ethics-single-page-8.pdf> (pristup 26.5.2021.).
- DALEY, Michael i Michael SAVAGE. 2007. “Blockbuster Exhibitions: the Hidden Costs and Perils A Report”. *ArtWatch UK Journal* 22: 4-16.
- Disposal Toolkit Guidelines for Museums*. <https://ma-production.ams3.digitaloceanspaces.com/app/uploads/2020/06/18145447/31032014-disposal-toolkit-8.pdf> (pristup 27.5.2021.).
- HILLHOUSE, Susanna. 2011. *Collections Trust Accreditation Guidance Sheet 2: Collections Management Policies*. <https://collectionstrust.org.uk/wp-content/uploads/2016/10/Collections-Management-Policies.pdf> (pristup 27.5.2021.)
- KREMENIĆ, Damir. 2020. “Sakupljači: Ljudi koji uređuju svijet”. *Revija Đakovačkih vezova* 50: 68-71.

35 Uvod u postignuća kampanje moguće je dobiti na sljedećoj poveznici: <https://www.museumsassociation.org/campaigns/collections/our-collections-achievements/> (pristup 28. svibnja 2021.).

- LAMO. 2016. https://museumvereniging.nl/media/lamo_2016_guidelines_for_the_deaccessioning_of_museum_objects_1.pdf (pristup 27.5.2021.).
- Lending to Europe. Recommendations on collection mobility for European museums.* 2005. https://www.muzejiai.lt/ImagesNew/LENDINGTOEUROPE_PDF_051105.pdf (pristup 27.5.2021.).
- LJUBLJANOVIĆ, Srećko. 1996. "Uloga Gospodarskog lista u osnivanju N. Muzeja". *Naš museum: zbornik radova sa znanstvenog skupa*, str. 41-65.
- MEIJER-VAN MENSCH Léontine i Peter VAN MENSCH. 2010. "From disciplinary control to co-creation – collecting and the development of museum as praxis in the nineteenth and twentieth century". U: *Encouraging Collections Mobility*. Pettersson, Susanna; Hagedorn-Saupe, Monika; Jyrkkiö, Teijamari i Astrid Weij ur. Helsinki, Amsterdam, Berlin: Kariston Kirjapaino Oy 2010, str. 34-56.
- MLINAR, Ana. "Etnografske zbirke obitelji Đomba i Bukovčan". *Podravski zbornik* 28: 262-266.
- MORGAN, Jennie i Sharon MacDONALD. 2020. "De-growing museum collections for new heritage futures". *International Journal of Heritage Studies* 26/1: 56-70.
- Obrazac HKO_SZ. Zahtjev za opis standarda zanimanja. http://esfhko.ffzg.unizg.hr/wp-content/uploads/2016/12/Obrazac-standard-zanimanja_kustos.pdf (pristup 25.5.2021.).
- PETTERSSON, Susanna, ur. 2010. *Encouraging Collections Mobility – A Way Forward for Museums in Europe*. Helsinki, Amsterdam, Berlin: Kariston Kirjapaino Oy 2010.
- ROBERTS, Andrew. 2004. "Dostavljanje informacija o zbirkama korisnicima". *Muzeologija* 41/42: 9-21
- s.n. 2007. *Etički kodeks za muzeje*. Sarajevo, Zagreb: ART 7.
- STUBLIĆ, Helena. 2018. "Zajednička čuvaonica kao rješenje problema nedostatka prostora: Primjer švicarskog Centra zbirki u Affolternu na Albisu". *Muzeologija* 55: 64-75.
- SUŠIĆ, Željka. 2014. "Istraživanje prilagođenosti zagrebačkih muzeja: od hipoteze do smjera akcije". U: *Istraživanje korisnika baštine*. Vujić, Žarka ur. Zagreb: Zavod za informacijske studije, str. 167-184.
- Too much stuff: Disposal from Museums*. London: National Museum Directors' Conference. https://www.nationalmuseums.org.uk/media/documents/publications/too_much_stuff.pdf (pristup 27.5.2021.).
- VUJIĆ, Žarka. 1996. "Izlučiti ili ne izlučiti predmete iz zbirke". *Informatica museologica* 27/ 1-2: 5-11.
- VUJIĆ, Žarka. 2016. "Četvrt stoljeća sabiranja u hrvatskim muzejima i galerijama: Kroz očište jedne muzeologinje". *Muzeologija* 53: 272-292.
- VUJIĆ, Žarka i Goran ZLODI. 2004. "Opis na razini zbirke na primjeru Strossmayerove galerije u Zagrebu". *Zbornik radova 7. seminara AKM: mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture*, str. 69-78.
- VUJIĆ, Žarka i Goran ZLODI. 2000. "Nova tehnologija i pristup muzejskim zbirkama: Iskustvo zagrebačkih umjetničkih muzeja i galerija". *Informatica museologica* 31/1-2: 25-31.

WIJSMULLER, Dieuwertje. 2017. *Deaccessioning & disposal in Europe 2008-2017: A research on possibilities and attitudes across the European Member States*. <https://www.museumsanddeaccessioning.com/wp-content/uploads/Deaccessioning-disposal-Europe-2008-2017-D.-Wijismuller.pdf> (pristup 25.5.2021.).

<https://profitiraj.hr/filozofski-fakultet-u-zagrebu-uskladio-je-dio-svojih-programa-s-potrebama-trzista-rada/> (pristup 25.5.2021.).

<https://collectionstrust.org.uk/what-we-do/> (pristup 25.5.2021.).

<https://collectionstrust.org.uk/accreditation/users-and-their-experiences/public-access/access-policy/> (pristup 25.5.2021.).

<https://www.tifoloskimuzej.hr/hr/o-nama/politika-upravljanja-muzejskim-zbirkama/> (pristup 27.5.2021.).

<https://zg-magazin.com.hr/hrvatski-prirodoslovni-muzej-zeli-potaknuti-sve-da-im-doniraju-privatne-kolekcije/> (pristup 27.5.2021.).

<https://collectionstrust.org.uk/accreditation/users-and-their-experiences/public-access/access-policy/> (pristup 27.5.2021.).

<https://ppmhp.hr/predstavljena-civilna-muzejska-zbirka/> (pristup 27.5.2021.).

<https://www.museumsassociation.org/museums-journal/opinion/2009/11/16150-2/> (pristup 27.5.2021.).

<https://www.museumsassociation.org/campaigns/collections/our-collections-achievements/> (pristup 28.5.2021.).